

16. Історія українського селянства. — К. : Наукова думка, 2006. — Т. 2. — 632 с.
17. Короткий огляд діяльності РНК та Економічної наради УСРР за період з 1 жовтня 1923 р. до 1 квітня 1924 р. — Х., 1924.
18. Обіжник Укрсільбанку від 29 вересня 1925 р. // Держархів Харківської області, ф. Р-1502, оп. 1, спр. 6, арк. 136.
19. Основные положения кредитования работ по внутриселенному землеустройству. Постановление ВУЦИК и СНК УССР от 19 марта 1924 г. // СУ УССР. — 1924. — № 7. — Ст. 7.
20. IV сесія ВУЦВК VII скликання 1–4 листопада 1923 р.: [Стенографічний звіт]. — Х., 1924.
21. Фінанси земельних громад за 1925/26 рр. : Вибіркове обстеження // Статистика України. — Х., 1928. — Серія VI. — Т. V. — Вип. 3. — № 125. — 37 с.
22. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України.

*Надійшла до редколегії 26.03.2012 р.*

УДК [930.2:001.82]: 81'373.6 (477) В. С. РОМАНОВСЬКИЙ

### ЛІНГВІСТИЧНІ ДЖЕРЕЛА ПАМ'ЯТКОЗНАВЧОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

*Визначено інформаційний потенціал мови як джерела пам'яткознавчого дослідження. Обґрунтовано наукову доцільність взаємозв'язків пам'яткознавства, історичного джерелознавства та мовознавства.*

**Ключові слова:** пам'яткознавство, джерелознавство, мовознавство, етимологія, культурна спадщина, топонім, історичне джерело.

*Определен информационный потенциал языка как источника памятниковедческого исследования. Обоснована научная целесообразность взаимосвязей памятниковедения, исторического источниковедения и лингвистики.*

**Ключевые слова:** памятниковедение, источниковедение, лингвистика, этимология, культурное наследие, топоним, исторический источник.

*Information potential of linguistic sources of monument science researches was determined. Scientific expediency of interrelations between monument science, historical source studies and linguistics was grounded.*

**Key words:** monument science, source studies, linguistics, etymology, cultural heritage, toponym, historical sources.

Використання мовних джерел у дослідженнях із різних галузей знань викликає відтак увагу до лінгвістики та розуміння мови як основи всіх наук і культурних традицій загалом. При цьому постає необхідність простеження етимології, розкриття семантики слова (лат. *verbum*), яке є первинним щодо інших вербальних джерел — як усних, так і писемних. Згідно з записами науковця Харківського університету Олександра Потебні, мова належить минулому і зворотно впливає на думку [23, с. 421].

Один із основоположників психологічного напрямку в мовознавстві О. О. Потебня в праці «Мысль и язык» (1862 р.) відзначив, що без слова людина залишилася б дикуном серед пам'яток минулого: «...одне лише слово є *monumentum aere perennius*; одне воно щодо всіх інших засобів поступу (до яких не належить їхнє джерело, людська природа) є першим й основним» [26, с. 183]. Услід за В. фон Гумбольдтом Потебня звертає увагу на творчий потенціал мови. Ідея про те, що мова формує думку, уможливила вивчення думки на основі мовних фактів [2, с. 5–6].

Цим зумовлена необхідність теоретичного осмислення значення мовних джерел не лише для лінгвістики, але й інших гуманітарних наук.

**Мета** статті — застосовуючи результати досліджень у царинах історичного джерелознавства та мовознавства, визначити інформаційний потенціал мови (лат. *lingua*) як джерела пам'ятокознавчого дослідження.

Уже за доби Просвітництва історики певною мірою усвідомлювали особливості лінгвістичних джерел. Зокрема, А.-Л. фон Шльоцер, обґрунтовуючи необхідність вивчення корінних слів дослідниками минулого та старожитностей, відзначив ідеї Г. В. фон Ляйбніца, який «перший навчав великому положенню, що мова народу — найвірогідніше історичне джерело свідчень для пошуку його походження» [36, с. 441–444; 22, с. 2]. Таке твердження не втрачає свого дискусійного характеру понині.

На зламі XVIII—XIX ст. мовознавство справляє помітний вплив і на українську історичну думку. 1793 р. Ф. Й. Туманський опублікував «Лїтописець Малья Росїи» із глосарієм до нього на 333 слова [13, с. 4]. О. П. Павловський уклав першу граматику живої української мови як «малоросійського наріччя» (СПб., 1818 р.), дотримуючись думки про необхідність таких знань для розуміння історії народу [10, с. 89]. М. М. Яновський увів до словника іншомовних слів (СПб., 1803—1804 рр.) історичні українознавчі статті, більше відомі з виписок дідича В. Я. Ломиковського чи його помічника (1808 р.) [10, с. 89, 95; 15].

Під впливом романтизму та ідеї народності в історичній думці набуло вагомого значення переконання, що в мові виявляється особистість народів («язиків»). «Історія словесності та мови кожного народу має йти поруч із історією самого народу, тим більше, що ця остання й ґрунтується переважно на пам'ятках словесності та мови», — відзначав професор М. О. Максимович [18, с. 9].

Ш.-В. Лянґлуа та Ш. Сеньбос із позицій позитивізму розрізняли два роди джерел («слідів» людських думок і дій): речові (пам'ятка, предмет) і психологічні (опис чи оповідання) [11, с. 13, 50]. З'ясування буквального сенсу тексту дослідники вважали справою лінгвістики, відтак філологію (*Sprachkunde*) поцінювали як «допоміжну науку історії» [11, с. 41, 117]. Окрім того, французькі джерелознавці запропонували класифікацію історичних фактів, оснований на характері умов і виявів людської діяльності, згідно з якою мова (словник, синтаксис, фонетика, семіотика) та писемність є виявами «духовного побуту» [11, с. 186–187]. Академік О. С. Лаппо-Данилевський не виокремлював лінгвістичних джерел і розглядав їх як «залишки» минулого: «відтворення» (мова, мораль, установи) та «пережитки» (деякі елементи мови, ігри, обряди) [12]. Професор Харківського університету В. П. Бузескул лекційний огляд історичних джерел розпочинав із «мови», яка розвивається з народом і є показником його культури [3, с. 4–5].

М. Грушевський досліджував «вказівки лінгвістичні» як рід джерел (1913 р.). Історик відзначав необхідність пошуку спільних результатів у мовознавчих й археологічних дослідженнях та дотримання при цьому наукових методів роботи з джерелами [6, с. 17–18, 244–247]. Д. Дорошенко (1932 р.) в огляді джерел української історії зауважував, що мова зберігає в собі сліди історичного життя народу, стадій його культурного розвитку, історичної пам'яті [8, с. 25].

У 60–80-х рр. ХХ ст. радянські джерелознавці М. Тихоміров, Л. Пушкарьов, В. Стрельський виокремлювали лінгвістичні джерела (або дані мови) серед комплексу історичних [33, с. 8; 28, с. 200; 29, с. 7]. С. Шмідт поміж словесних джерел вирізняє мовлення [37, с. 21].

Ситуацію постмодерну характеризують підсумки Г. Уайта щодо свідчень джерел узагалі як історичного поля дискурсів [42]. Ідеться про реальності знакових систем, найважливішою з яких є мова. Насправді початковим критерієм науковості історіографії була й залишається її обґрунтованість, різномірність джерельної бази. За зростання ролі інформаційних засобів впливу на масову свідомість слід говорити не про начебто глобальну кризу

гуманітарних наук, а про пряму залежність життєздатності та людяності суспільства від їхньої дієвості. Професор Н. Яковенко вбачає перспективними напрямками досліджень історію пам'яті, ментальну географію та визнає слушність думки Ф. Доса про розсип на крихти (*miettes*) колись єдиної історії. Завданням семитомної французької серії «*Les lieux de m moige*» («Місця пам'яті», за ред. П. Нора, 1984—1992) стала інвентаризація національної пам'яті, що концептуалізує ідею нації в монументах, символах, святах, мистецьких творах тощо. У Німеччині в цьому ж контексті здійснюють «топографізацію» історичної пам'яті, зафіксованої в топонімах [40, с. 217–224].

Джерелознавець С.А. Макарчук слушно зауважує, що лінгвістичні джерела передають інформацію з найдавнішого минулого людства [17, с. 16]. З іншого боку, відомий археолог В. М. Даниленко вважає певною мірою можливим визначення хронології та територій появи конкретних лексем і мовних явищ шляхом планіметричної розробки топонімічних та етимологічних проблем [7, с. 107]. Покладаючись на такий висновок, охарактеризуємо лінгвістичні джерела за названими аспектами.

Етимологія — розділ мовознавства, який вивчає походження слів та їхні генетичні зв'язки з іншими словами тієї самої або споріднених мов. Власне, вся відома лексика певної мови є історичним джерелом і бажаним аргументом для етнічних інтерпретацій, наприклад, археологічних культур. Кожна деталь архітектурної пам'ятки має назву, що містить у собі історію її походження чи запозичення, відображає досвід будівничих із народу чи з академічною освітою. Важливим джерелом пам'яткознавства є сакральна, професійна та побутова лексика, назви пам'яток. Така інформація сама по собі, зазвичай, не пояснює вичерпно походження пам'яток, але є важливим додатковим доказом у дискусіях щодо цього, а також красномовно свідчить про значення типових чи унікальних об'єктів у свідомості народів і соціальних груп. У цьому контексті особливу увагу викликають дослідження в царині порівняльно-історичного мовознавства.

Як відомо, член Верховного суду Індії в Калькутті, сер В. Джонс (Джоунз) першим дійшов висновку про спорідненість санскриту з давньогрецькою, латинською та готською (1786 р.). Засновниками порівняльно-історичного мовознавства як напряму були Ф. Бопп, Р. Раск, Я. Грімм, О. Востоков, В. фон Гумбольдт [9, с. 22–23].

У Російській імперії перша наукова лінгвістична школа виникла в Харкові в XIX ст. (І. І. Срезневський, П. О. Лавровський та учні останнього О. О. Потебня, М. О. Колосов). О. Потебня

застосовує порівняльно-історичний метод уже в магістерській дисертації «О некоторых символах в славянской народной поэзии» (Харків, 1860 р.). У цій праці проаналізовані слова-символи з фольклору, наприклад, колодязь. Зрозуміло, що не кожна криниця може потрапити до сучасних охоронних реєстрів чи музеїв просто неба. Але якщо наблизитися до розуміння пам'ятки культури як явища свідомості, то її значення (як і слова) відкривається як тотожне символу, знаку. Унікальна чи характерна пам'ятка, що потрапляє під охорону, відображає певну традицію або ж утілює якість її досягнення.

За висновками Потебні, українське колодязь і польське studnia первісно означали природне джерело. У слов'янських мовах зв'язок холоду та води виражений словом кладъ, колодязь (серб. кладенац-хладенац). Слово криниця в українських піснях ще й як символ дівчини можна прирівняти до чеського studn. Однак слова криниця, кирниця близькі також за значенням до поняття посуд (ст.-сл. окринъ, чеське ok in) та кореня крь — бити, рубити, різати (рос. кур-нос, карнатъ, чеське křniti). Ці приклади приводять до глибинного казкового образу джерела, вибитого з-під землі копитом богатирського коня (Grimm, Br der, 1856—1857) [25, с. 44]. І пізніше, вже як визнаний науковець, Потебня розкриває культурні коди, якими по суті є не лише лексеми, але й пам'ятки, як результат розвитку від якогось, часто призабутого, початку. Так, виводячи звук х у слав'янських мовах із с, дослідник порівнює слово храмъ, хоромъ із санскр. арана (прихисток, захист, повіть, хижа) та арман (прихисток, покров) [24, с. 84, 93].

Ідеї І. Срезневського, О. Потебні про застосування порівняльно-історичного методу в мовознавстві посприяли розвиткові досліджень, на які зважають фахівці багатьох галузей. Уже на початок ХХ ст. було зібрано значний лексичний матеріал, що є загальнодоступним завдяки виданням, наприклад, «Толкового словаря живого великорусского языка» В.І. Даля (т. 1–4, 1863–1866 рр.), «Материалов для Словаря древнерусского языка по письменным памятникам» (т. I–III, з доповненнями, 1890–1912 рр.) І. І. Срезневського, «Словаря української мови» (т. 1–4, 1907–1909 рр.), впорядкованого Б. Грінченком. Перші наукові етимологічні словники слов'янських мов видали Ф. Міклошич («Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen». Wien, 1886) та Е. Бернекер («Slavisches etymologisches Wörterbuch (A–morъ)». Hedelberg, 1908–1913).

У Харкові дискусії про мовні джерела точилися під час ХІІ археологічного з'їзду (1902 р.). Так, доповідь професора А. Краснова «Об эволюции жилища и одежды крестьян ближайших

окрестностей г. Харькова» викликала припущення етнографа і пам'яткознавця М. Сумцова про можливість німецького впливу на українську хату, на що вказували такі назви, як «ґанок», «дах», «шибка» [27, с. 294]. Програма для збирання свідчень про церковні старожитності для XII археологічного з'їзду містить запитання про влаштування храмів і старовинні назви дзвонів, пропонує перелік основних архітектурних термінів тощо.

Дослідники народної архітектури фіксували й відповідну професійну лексику. Значну увагу народним назвам пам'яток приділили етнографи [31, с. 125–130; 4, с. 88–126; 38]. Видатний пам'яткознавець В. Щербаківський додав словничок народних будівельних термінів до книги «Архітектура у різних народів і на Україні» (1910 р.). До збірника його неопублікованих праць П. Герчанівська уклала «Словник термінів українського народного дерев'яного будівництва» [39, с. 281–287]. Подібним джерелом можуть слугувати предметні покажчики до професійно виданих праць пам'яткознавців (наприклад, С. Таранушенка) [32, с. 671–690]. Та й сам Таранушенко ввів пункт «Технічна термінологія» в «Анкетний листок для складання реєстраційних описів пам'яток старовинного дерев'яного будівництва (світського)» (УРСР НКО. Головмузей. Комісія по вивченню українського дерев'яного будівництва, 1922 р.) [32, с. 122]. Очевидно, що в пам'яткознавчих дослідженнях давався взнаки брак ґрунтовних історичних та етимологічних словників української мови.

Історичний словник української мови, укладений Є. Тимченком і рецензований акад. О. О. Шахматовим, ще на початку ХХ ст. був поданий у Російську академію наук на Костомаровську премію, але вчасно не вийшов друком [5, с. 178]. У 1930–1932 рр. за редакцією проф. Є. Тимченка встигли опублікувати два зошити першого тому «Історичного словника українського язика» (лише XIV–XVIII ст.), але вже склад наступної частини був розбитий у друкарні під час розгрому Інституту мовознавства ВУАН (1933–1934 рр.) [35, с. 291]. У 1933–34 рр. Є. Тимченко разом із іншими мовознавцями етнографічної школи зазнав критики як «буржуазний націоналіст».

У 1957 р. відділ мовознавства Інституту суспільних наук АН УРСР розпочав упорядкування матеріалів картотеки, які залишилися після роботи над словником за ред. Є. Тимченка, але їх визнано непридатними до використання. Протягом 1964–1968 рр. було укладено перший том «Словника староукраїнської мови XIV–XV ст.», а другий — 1974 р. (видані в Києві 1977–1978 рр., голова редколегії — Л. Л. Гумецька).

У 1962–1982 рр. професор Манітобського університету Я. Рудницький видав самотужки укладений за допомогою лише технічних співробітників «Етимологічний словник української мови» в поступово сформованих двох томах. Це був перший, хоч і недосконалий, слов'янський етимологічний словник англійською мовою. «Language is an historical notion; its structure as well as its vocabulary undergo a change in the process of development» — відзначає укладач у передмові [41, с. XXIX].

На сьогодні в розпорядженні дослідників є етимологічні словники та словники діалектів і говірок, що значно полегшують пошукову працю. У другій половині ХХ ст. започатковано ґрунтовні академічні видання «Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд» (Інститут російського язика ім. В.В. Виноградова РАН, отв. ред. О. Н. Трубачев и А. Ф. Журавлев, 36 вып. 1974—2010); «Етимологічний словник української мови» в 7 томах (Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України, гол. ред. О. С. Мельничук, побачили світ 6 томів 1982—2011) тощо. Це останнє видання створене українськими компаративістами, насамперед учнями академіка Л. А. Булаховського — послідовника Потебні, який обстоював свої наукові переконання за життєво небезпечних часів панування марризму в мовознавстві (30–40-х рр.) і під час лінгвістичної дискусії (1950 р.).

При тому сам Булаховський відзначав необхідність удосконалення прийомів порівняльно-історичного методу, більшої уваги компаративістів до інтеграційних процесів тощо [16, с. 10]. «На початку розвитку індоевропейстики вважалося, що сучасні, цілком сформовані індоевропейські мови виокремилися з прамови шляхом лінійної еволюції. ... Очевидно, жодна з гілок індоевропейських мов не сформувалася безпосередньо з діалектів прамови. Розпад останньої не був одноактним і тривав кілька тисячоліть, заторкнувши передусім периферійні діалектні групи», — зазначає відомий сучасний лінгвіст К. Тищенко [34, с. 27].

Назва типового об'єкта культурної спадщини (хата, курган, монумент, собор) завжди є результатом та свідченням розвитку тривалих культурних процесів, виявляє тяглість традиції в сенсі передачі чи запозичення ідей, соціального досвіду, архітектурних знань і майстерності тощо [21, с. 3–4; 34, с. 11, 16, 119]. Але складність етимологічного аналізу викликає дискусії, що стають особливо гострими внаслідок необхідності вирішення проблем етногенезу. Археолог Б. М. Мозолевський визнає, що нефахівцеві складно перевірити правильність висновків мовознавців і доводиться приймати їх, виходячи із загального розуміння характеру культури [19, с. 9–10].

Місцеві назви нерухомих пам'яток дають найбільш певну територіальну визначеність мовним явищам. Це стосується й географічних об'єктів та місцевостей, які, як свідки минулого людства, можуть бути і пам'ятками історії. Гідроніми вказують на історичні території племен і народів, що важливо для археологічних досліджень. Назви населених пунктів свідчать про їхню історію, інколи походять від місцевих старожитностей (курганів, валів, фортець). У колі уваги пам'ятокзнавців повинні бути топоніми, що позначають об'єкти історичного та культурного значення.

На цьому наголошував уже М. Сумцов. У вивченні власних назв він розрізняв історико-археологічний і філологічний підходи. Причому, Сумцов уважав історико-побутове й археологічне пояснення топонімів сумнівним без філологічного підтвердження [30]. Так, професор М. Аристов убачав у вулиці Коцарській у Харкові пам'ятку хозар через її назву [1, с. 19]. Сумцов переконливо довів, що причина такої помилки в незнанні М. Аристовим, який здобув освіту та розпочав наукову діяльність у Казані, української мови. Коцарська вулиця дістала таку назву від коцарок, які мешкали тут і виготовляли для продажу килими — «коци».

Розвиток українських топонімічних досліджень має тривалу історію, але становлення сучасної української академічної ономастики припадає на межу 50—60 рр. ХХ ст., коли основним напрямом у топоніміці став лінгвістичний. У 1958 р. було створено Ономастичну комісію при Президії АН УРСР. Довідковими виданнями для дослідників можуть бути «Словник гідронімів України» (1979 р.), критично сприйнятий мовознавцями «Топонімічний словник-довідник Української РСР» М. Янка (1973 р., доповнений і перевиданий 1998 р.), «Етимологічний словник літописних географічних назв Південної Русі» за ред. О.С. Стрижака (1985 р.), «Праслов'янський гідронімний фонд (фрагмент реконструкції)» В. Шульгача (1998 р.), регіональні топонімічні словники.

Традиційною є класифікація топонімів за семантичними групами (співвідносні з назвами рослин, тварин, людей, особливостей рельєфу тощо). Традиційну систему розвивають послідовники Ф. Міклошича. В. Никонов запропонував систему, яка базується на розкритті в першу чергу соціально-історичних причин утворення топонімів (1965 р.). На думку І. Муромцева, принцип вибірковості при утворенні топонімів, тобто надання переваги якійсь одній рисі чи особливості, дозволяє об'єднати зазначені класифікаційні системи, зважаючи на історичність, соціальність назв. І. Муромцев виокремлює дві великі групи топонімів (гідронімів): 1) за природно-географічними ознаками (назви, співвідносні



з рослинним і тваринним світом, рельєфом, особливостями гідрографії, сезонно-кліматичними явищами, ґрунтовими умовами місцевості); 2) пов'язані з людською діяльністю (вказують на заняття, національний склад населення, домінуючі прізвиська, родинні стосунки, звички, релігію, характеризують економічні й історичні умови життя тощо) [20, с. 37–41].

Слід визнати слушність висновку, якого дійшли Д. Ліхачов, Т. Гамкрелідзе та В. Нерознак про історичні назви як пам'ятки культури [14, с. 3]. Як відомо, ще І. Франко брав участь у виданні серії «Пам'ятки мови і літератури». Така позиція на сьогодні не є загальноприйнятою. Закон України «Про охорону культурної спадщини» поділяє її об'єкти за типами (споруди (витвори), комплекси (ансамблі), визначні місця) і стверджує цінність нерухомої пам'ятки разом із пов'язаними з нею рухомими предметами та довідкам. Відтак слід порушити комплекс питань про ті історичні назви, що становлять стійку єдність із культурним середовищем; про збереження та повернення до офіційного використання традиційних топонімів тощо.

Таким чином, застосування мовних джерел доцільне задля вирішення завжди чітко окреслених завдань конкретних досліджень і спонукає до розкриття знакової сутності слова та пам'ятки як явищ свідомості. У цьому напрямі відкривається широке поле для подальшої дослідницької праці.

### Список літератури

1. Аристов Н. Я. О земле Половецкой: историко-географический очерк / Н. Я. Аристов. — К., 1877. — 26 с.
2. Байбурин А. А. А. Потебня: философия языка и мифа / А. Байбурин // А. А. Потебня. Слово и миф. — М.: «Правда», 1989. — С. 3–10.
3. Бузескул В. П. Введение в историю Греции: лекции / В. П. Бузескул. — Изд. 2. — Х.: Тип. Адольфа Дарре, 1904. — VIII, 533 с.
4. Вовк Х. К. Студії з української етнографії та антропології / Х. К. Вовк; ред. Ю. Іванченко. — К.: Мистецтво, 1995. — 336 с.
5. Горецький П. Й. Історія української лексикографії / П. Й. Горецький. — К.: Вид-во АН УРСР, 1963. — 244 с.
6. Грушевський М. С. Історія України-Руси: В 11 т., 12 кн. / М. С. Грушевський; редкол.: П. Сохань (голова) та ін. — Т. 1. — К.: Наук. думка, 1991. — 736 с. (Пам'ятки іст. думки України).
7. Даниленко В. Н. Энеолит Украины. Этноисторическое исследование / В. Н. Даниленко; отв. ред. к. и. н. О. Г. Шапошникова; АН УССР. Ин-т археологии. — К.: Наук. думка, 1974. — 176 с.
8. Дорошенко Д. І. Нарис історії України: в 2 т. / Д. І. Дорошенко; передм. О. Оглоблин. — Т. 1 (до половини XVII ст.). — К.: Глобус, 1991. — 238 с. — (Репринт. вид. — Мюнхен: Вид-во «Дніпрова хвиля», 1966).

9. Карпенко Ю. О. Вступ до мовознавства : підруч. / Ю. О. Карпенко. — К. : Видав. центр «Академія», 2006. — 336 с. (Альмаматер).
10. Кравченко В. В. Нариси з української історіографії епохи національного відродження (друга половина XVIII — середина XIX ст.) / В. В. Кравченко. — Х. : Основа, 1996. — 376 с.
11. Ланглуа Ш.-В. Введение в изучение истории / Ш.-В. Ланглуа, Ш. Сеньобос. — СПб. : Изд. О. Н. Поповой, 1899. — 275, II с.
12. Лаппо-Данилевский А. С. Методология истории: курс лекций / А. С. Лаппо-Данилевский. Вып. 1-2. — СПб., 1910-1913. — 799 с.
13. Літопис гадяцького полковника Григорія Грабянки / пер. із староукр. Р. Г. Іванченка; передм. Ю. Луценка. — К. : Т-во «Знання» України, 1992. — 192 с.
14. Лихачев Д. Исторические названия — тоже памятники культуры / Д. Лихачев, Т. Гамкрелидзе, В. Нерознак // Известия. — 1988, 3 авг.
15. Ломиковский В. Я. Словарь малорусской старины, составленный в 1808 г. / В. Я. Ломиковский; ред. и прим. А. Лазаревского. — К. : Тип. Г. Т. Корчак-Новицкого, 1894. — II, 32 с.
16. Лукінова Т.Б. Леонід Арсенійович Булаховський (до 50-річчя від дня смерті) / Лукінова Т.Б. // Мовознавство. — 2011. — № 6. — С. 3–13.
17. Макарчук С. А. Джерелознавство історії України: навч. посібник / С. А. Макарчук. — Львів: Світ, 2008. — 512 с.
18. Максимович М. А. Откуда идет Русская земля, по сказанию Несторовой повести и по другим старинным писаниям русским / М. А. Максимович. — К. : В университет. тип., 1837. — 148 с.
19. Мозолевський Б. Етнічна географія Скіфії / Б. М. Мозолевський; НАН України; Ін-т археології; наук. ред., авт. передм. та післямови С. А. Скорий. — К. : «КОРВІН ПРЕСС», 2005. — 102 с.
20. Муромцев І. В. Вибрані праці / І. В. Муромцев; упоряд. і заг. ред. А. Нелюби. — Х. : Харк. іст.-філол. т-во, 2009. — 312 с.
21. Наливайко С. Таємниці розкриває санскрит / С. Наливайко / Нац. гуманіт. проект «Україна: у вимірі тисячоліть». — К.: Видавець Сергій Наливайко, 2009. — 280 с.
22. Пекарский П. П. Переписка Лейбница с разными лицами о славянских наречиях и древностях / П. П. Пекарский // Записки Императорской Академии наук. — Т. 4. — СПб., 1864. — С. 1–19.
23. Потебня А. А. Из записок по теории словесности. Поэзия и проза. Тропы и фигуры. Мышление поэтическое и мифическое. Приложения / А. А. Потебня; вступит. замеч. В. Харциев. — Х. : Изд. М. В. Потебни, 1905. — VI, 649 с.
24. Потебня А. А. К истории звуков русского языка. III. Этимологические и другие заметки / А. А. Потебня. — Варшава: В тип. М. Земкевича и В. Ноаковского. — 1881. — 144 с. (Отд. оттиск из «Русского филологического вестника»).
25. Потебня А. А. О некоторых символах в славянской народной поэзии // А. А. Потебня. Символ и миф в народной культуре / сост., подг. текстов, ст. и коммент. А. Л. Топоркова. — М. : Лабиринт, 2000. (Собрание трудов). — С. 5–91.

26. Потебня А. А. Полное собрание сочинений. Т. 1: Мысль и язык. Изд. 4-е, пересм. и испр. / А. А. Потебня; ввводная ст. В. И. Харциева. — Одесса: Гос. изд-во Украины, 1922. — 32, 188 с.
27. Протоколы заседаний XII археологического съезда // Труды XII археологического съезда в Харькове. 1902; под ред. графини П. С. Уваровой. — Том 3. — М., 1905. — С. 285–389.
28. Пушкарев Л. Н. Классификация русских письменных источников по отечественной истории / Л. Н. Пушкарев; АН СССР. Ин-т истории СССР. — М.: Изд-во «Наука», 1975. — 282 с.
29. Стрельский В. Основные принципы научной критики источников по истории СССР / В. И. Стрельский. — К., 1961. — 133 с.
30. Сумцов Н. Ф. Малорусская географическая номенклатура / Н. Сумцов // Киев. старина. — 1886, т. XV, июль. — С. 456–489.
31. Сумцов М. Ф. Дослідження з етнографії та історії культури Слобідської України. Вибрані праці / М. Ф. Сумцов; упорядк., підгот. тексту, передм., післямова та прим. М. М. Красикова. — Х.: Вид-во «АТОС», 2008. — 558 с.; 30 с. іл.
32. Таранушенко С. А. Наукова спадщина. Харківський період. Дослідження 1918–1932 рр.: монографічні видання, статті, рецензії, додатки, таранушенкознавчі студії, ілюстрації, довідкові матеріали / С. А. Таранушенко; передм. С. І. Білокозя; підгот. тексту та прим. О. О. Савчука, М. М. Красикова; авт. післямови та наук. ред. М. М. Красиков. — Х.: Видавець Савчук О. О., 2011. — 692 с., 702 іл. — (Серія «Слобожанський світ». Випуск 1).
33. Тихомиров М. Н. Источниковедение истории СССР / М. Н. Тихомиров. — Вып. 1: С древнейших времен до конца XVIII в. — 2-е изд. — М.: Изд-во соц.-эк. лит., 1962. — 496 с.
34. Тищенко К. Мовні контакти: свідки формування українців / К. Тищенко; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка; Лінгвіст. музей. — К.: «Аквілон-Плюс», 2006. — 416 с.
35. Шевельов Ю. Так нас навчали правильних проізношеній: триптих про мову / Ю. Шевельов // Вибрані праці: у 2 кн. — Кн. I. Мовознавство / упоряд. Л. Масенко. — К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. — С. 280–333.
36. Шлецер А.-Л. Русская грамматика / А.-Л. Шлецер; пер. с нем. В. Ке-невич // Сб. отделения русского яз. и словесн. Имп. Акад. наук. — СПб.: Тип. Имп. Акад. наук, 1875. — Т. 13. — С. 419–515.
37. Шмидт С. О. О классификации исторических источников / С. О. Шмидт // Вспом. ист. дисциплины. — Т. XVI / АН СССР. Олд. ист. Археогр. комис. — Л.: Наука. — 1985. — С. 3–24.
38. Шухевич В. О. Гуцульщина / В. О. Шухевич. — Ч. 1-2. Репринтне вид. — Верховина: Журнал «Гуцульщина», 1997. — 352 с.
39. Щербаківський В. М. Українське мистецтво: Вибрані неопубліковані праці / упоряд., вст. ст. В. Ульяновського; додатки П. Герчанівської, В. Ульяновського. — К.: Либідь, 1995. — 288 с. («Пам'ятки історичної думки України»).
40. Яковенко Н. Вступ до історії / Н. Яковенко; в рамках наук.-видав. програми Ін-ту Критики за підтримки Українського наук. ін-ту Гарвардського ун-ту. — К.: Критика, 2007. — 376 с.

41. Rudnyč'kyj J. B. An etymological Dictionary of the Ukrainian Language. — Vol. I (Parts 1—11) : A—Г / Jaroslav B. Rudnyč'kyj; Ukrainian free academy of sciences. — Winnipeg, Manitoba, Canada : Printed by Trident Press Ltd., 1962—1972. — LXXXVIII, 968 p.
42. White H. Tropics of Discourse: Essays in Cultural Criticism / White H. — Baltimore—L. : The Johns Hopkins UP, 1978. — 287 p.

*Надійшла до редколегії 24.04.2012 р.*

УДК 316 36. 058

А. С. ЗОРИК

### ОЛЕКСАНДР КЕРЕНСЬКИЙ — ПРОФЕСІЙНИЙ ЮРИСТ І ПОЛІТИЧНА ОСОБИСТІТЬ

*Аналізується професійно-політична діяльність видатної постаті ХХ ст., котрий, безумовно, був значною історичною особистістю.*

**Ключові слова:** політика, діяльність, партія, революція, боротьба, уряд, країна.

*Анализируется профессионально-политическая деятельность выдающейся фигуры ХХ в., который, безусловно, был значительной исторической личностью.*

**Ключевые слова:** политика, деятельность, партия, революция, борьба, власть, страна.

*This article the analysis of professional and political activity figure of ХХ cen., and a prominent historical personality.*

**Key words:** politics, activity, party, revolution, socialism, struggle, government.

Актуальність дослідження полягає в тому, що постать О. Керенського викликає певну зацікавленість студентства та дослідників історико-політичного спрямування до видатних фігурантів буремних революційних років Росії, України й інших країн.

**Мета** статті — донести до науковців, дослідників, студентства й інших зацікавлених осіб, достовірно та з історичних позицій, дані щодо діяльності видатної історичної постаті Олександра Керенського — юриста й політичного діяча, життєвим гаслом якого були слова: «Професія юриста — составная часть правовой системы государства. Главная функция юриста — защита истины, справедливости и гражданских свобод» [1].

Олександр Федорович Керенський, безумовно, був і залишається значною історичною постаттю ХХ ст. Як депутат ІV Державної думи й голова фракції трудовиків, заступник голови Петроградської Ради робітничих і солдатських депутатів, міністр юстиції, військово-морський міністр, а пізніше й міністр — голова